

PRACE NAUKOWE

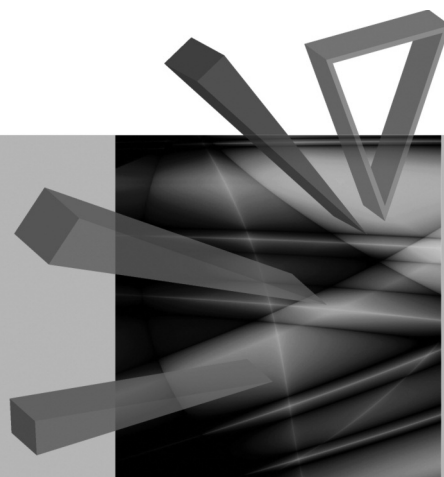
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

231

Kryzys a rozwój zrównoważony rolnictwa i energetyki

pod redakcją

Andrzeja Graczyka

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Ryszard Janikowski, Stanisława Sokołowska

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-143-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9

Część 1. Równoważenie rozwoju rolnictwa w warunkach kryzysu

Barbara Kryk: Wpływ kryzysu ekonomicznego na koniunkturę w rolnictwie polskim	13
Agnieszka Becla: Genetycznie modyfikowane organizmy szansą i zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego i gospodarki w skali globalnej	22
Agnieszka Lorek: Światowy kryzys żywnościowy, przyczyny i wpływ na kraje rozwijające się	38
Karol Kociszewski: Rozwój rynków żywności ekologicznej w skali globalnej, regionalnej i makroekonomicznej	51
Wiktor Szydło: Globalny kryzys finansowy – wyzwania dla polityki gospodarczej i społecznej (w kierunku rozwoju zrównoważonego)	66
Katarzyna Brodzińska: Problemy środowiskowej oceny zrównoważonego rozwoju rolnictwa ze szczególnym uwzględnieniem instrumentów WPR	84
Wawrzyniec Czubak, Karolina Pawlak: Efekty WPR w realizacji założeń rolnictwa zrównoważonego w Polsce	99
Adam Pawlewicz, Katarzyna Pawlewicz, Joanna Kościńska: Funkcjonowanie gospodarstw rolnych na obszarach „Natura 2000” z terenu powiatu olsztyńskiego	113
Anna Bisaga: Endogenizacja rozwoju warunkiem przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym na przykładzie badań w rolnictwie regionu opolskiego	125
Piotr Bórawski: Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarstw agroturystycznych na przykładzie badań własnych	140

Część 2. Produkcja i wykorzystanie energii w kontekście zrównoważonego rozwoju

---

Andrzej Graczyk: Makroekonomiczne aspekty rozwoju energetyki odnawialnej w Polsce	153
Alicja Graczyk: Wybór technologii odnawialnych źródeł energii dostosowanych do warunków rozwoju Dolnego Śląska	168
Tadeusz Pindór, Leszek Preisner: Wykorzystanie wybranych odnawialnych źródeł energii w kontekście kryteriów rozwoju zrównoważonego	186

Urszula E. Gołębiowska: Produkcja rzepaku na cele energetyczne sposobem na dywersyfikację oferty rynkowej gospodarstw rolnych	197
Zdzisław Szalbierz, Edyta Ropuszańska-Surma: Bezpieczeństwo energetyczne Dolnego Śląska a procesy regulacji	214
Bazyli Poskrobko: System zarządzania energią w gminie jako narzędzie łagodzenia kryzysu ekologicznego.....	234
Edyta Sidorczyk-Pietraszko, Magdalena Ligus, Tomasz Poskrobko: Koszty i koszty społeczne modernizacji systemów energetycznych na poziomie lokalnym	255
Bożydar Ziółkowski: Energetyka odnawialna w rozwiązywaniu kryzysu rozwojowego – założenia modelu ekoinnowacyjnej gospodarki.....	271
Magdalena Protas: Inwestycje w zrównoważoną energetykę jako stymulator rozwoju lokalnego.....	287
Tomasz Żołyński: Proces przemian w gminach inwestujących w energię odnawialną i poprawę efektywności energetycznej (na przykładzie gmin Dzierżonów i Prusice).....	300
Olga Anna Oryńcz: Produkcja biodiesla na własny użytek w gospodarstwie rolnym szansą na przetrwanie w kryzysie.....	308

Summaries

Barbara Kryk: Impact of economic crisis on the economic situation in polish agriculture.....	21
Agnieszka Becla: Genetically modified organisms as chance and threat for natural environment and economy on the global scale	37
Agnieszka Lorek: Global food crisis, the causes and impact on developing countries	50
Karol Kociszewski: Development of organic food markets on global, regional and macroeconomic scale	65
Wiktor Szydło: Global financial crisis – challenges for economic and social policy (towards sustainable development).....	83
Katarzyna Brodzińska: Problems of environmental evaluation of agriculture sustainable development.....	98
Wawrzyniec Czubak, Karolina Pawlak: Effects of the common agricultural policy in achieving the objectives of sustainable agriculture in Poland	112
Adam Pawlewicz, Katarzyna Pawlewicz, Joanna Kościńska: Functioning of the farms in Natura 2000 areas of Olsztyn district in the opinion of farmers.....	124
Anna Bisaga: Endogenisation of the development as a countermeasure of preventing critical situations on the basis of agricultural research in Opole region	139

Piotr Bórawski: Economic conditions of agrotourism farm development based on own research.....	149
Andrzej Graczyk: Macroeconomic aspects of renewable energy development in Poland.....	167
Alicja Małgorzata Graczyk: Choice of renewable energy technology adapted to development conditions of Lower Silesia.....	185
Tadeusz Pindór, Leszek Preisner: The use of selected renewable energy sources in the context of sustainable development criteria.....	196
Urszula E. Gołębiowska: The production of oilseed rape for energy purposes as a way to diversify the farm market offer.....	213
Zdzisław Szalbierz, Edyta Ropuszyńska-Surma: Security of energy supply in Lower Silesia and regulatory procedures.....	233
Bazyli Poskrobko: Energy management system in a municipality as an instrument of mitigating ecological crisis.....	253
Edyta Sidorczuk-Pietraszko, Magdalena Ligus Tomasz Poskrobko: Social benefits and costs of modernization of energy systems at the local level..	270
Bożydar Ziółkowski: Renewable energy industry in diminishing development crisis – assumptions for the model of ecoinnovative economy.....	286
Magdalena Protas: Sustainable energy investments as support for local development.....	299
Tomasz Żołyniak: The process of transformation made by communities' councils in a field of renewable energy and improving energy efficiency (in example of communities: Prusice and Dzierżoniów).....	307
Olga Anna Orynych: Production of biodiesel fuel for internal use in agricultural farm as a chance for survival during economic crisis.....	325

Wiktor Szydło

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

GLOBALNY KRYZYS FINANSOWY – WYZWANIA DLA POLITYKI GOSPODARCZEJ I SPOŁECZNEJ (W KIERUNKU ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO)

Streszczenie: W artykule skupiono się na makroekonomicznej analizie kryzysu finansowego w latach 2007-2009 w kontekście historycznym. Przeprowadzona analiza dowodzi, że wielka recesja (*Great Recession*) była wynikiem braku równowagi (a nawet baniek spekulacyjnych) na wielu rynkach. Wprowadzenie światowej gospodarki na tory stabilnego rozwoju może być bardzo trudne. Konieczne jest przeorientowanie dotychczasowego modelu wzrostu i zastąpienie go koncepcją rozwoju zrównoważonego (*sustainable development*). W szczególności należałoby przeprowadzić zmiany systemowe na rynkach finansowych (usprawnienie nadzoru, zwiększenie przejrzystości, podział banków na detaliczne i inwestycyjne). Ponadto rozwój gospodarczy nie będzie zrównoważony bez zapewnienia sprawiedliwości (wewnątrz- i międzygeneracyjnej).

Słowa kluczowe: kryzys finansowy, globalna nierównowaga, rozwój zrównoważony.

1. Wstęp

Jeśli uznać lata 70. za dekadę, w której istotnie osłabło znaczenie keynesizmu (w opinii dużej grupy ekonomistów, zwłaszcza ze szkoły chicagowskiej, keynesizm całkowicie się wówczas skompromitował¹), to obecną dekadę należałoby określić jako całkowitą katastrofę neoliberalizmu, a więc systemu, który *de facto* zastąpił keynesizm. Wyraźnie świadczy o tym choćby bezprecedensowa skala globalnego kryzysu na rynkach finansowych w ostatnich latach oraz siła, z jaką ten kryzys wciąż jeszcze wpływa na sferę realną. Lokalne zawirowania na amerykańskim rynku nieruchomości oraz finansowym przekształciły się w wielką recesję (ang. *Great Recession*²) na rynku produkcji dóbr i usług, rynku pracy, a także doprowadziły do znacznego ograniczenia handlu międzynarodowego i spektakularnego pogorszenia

---

¹ Równoczesne występowanie wysokiej stopy bezrobocia oraz stopy inflacji.

² Nazwa *Great Recession* wyraźnie nawiązuje do *Great Depression* – wielkiego kryzysu z początku lat 30. XX wieku.

finansów publicznych³ (wzrost deficytów budżetowych do ponad 10% PKB w wielu krajach rozwiniętych). W latach 2000-2009 mediana realnego dochodu gospodarstw domowych (skorygowana o stopę inflacji) w USA spadła o 4,8%. Dla porównania w latach 70. – pomimo dwóch szoków podaźowych, które doprowadziły do wysokiego bezrobocia oraz inflacji – mediana wzrosła o 1,9%.

W tym kontekście należałoby postawić pytanie, czy ostatnie kilkanaście lat to okres zrównoważonego rozwoju światowej gospodarki. W razie negatywnej odpowiedzi istniałaby potrzeba zmiany dotychczasowego paradygmatu rozwoju gospodarczego oraz przeorientowania zadań, którymi powinno zajmować się państwo we współczesnej gospodarce. Niewątpliwie odpowiedź na tak postawione pytanie wymagałaby wszechstronnych analiz przeprowadzonych przez specjalistów z różnych dziedzin.

W artykule postawiono za cel identyfikację i analizę przyczyn i możliwości wyjścia ze światowego kryzysu. Ze względu na ograniczenia redakcyjne omówione zostaną jedynie wybrane czynniki, które zasługują na szczególną uwagę, zwłaszcza w kontekście teorii zrównoważonego rozwoju. Krótkiej analizie makro- i mikroekonomicznej zostaną też poddane ważniejsze kraje świata.

2. Kryzys – stan obecny

Uważa się, że obecny kryzys jest związany z końcówką 60-letniego cyklu, który rozpoczął się na początku lat 50. Korzystając z teorii Kondratiewa, Charles Gore uważa, że lata 50. to okres tzw. wiosny Kondratiewa, lata 70. to lato, a rok 2008 mógłby stanowić początek zimy Kondratiewa [Gore 2010]. Światowy kryzys finansowy byłby zatem okresem przejścia do nowej gospodarki opartej na technologii tzw. *low carbon* (emitującej niewielkie ilości dwutlenku węgla), ICT (Information and Communication Technology) oraz innowacji opartej na intensywnym wykorzystaniu wiedzy. Dla Gore'a sektor finansowy odegrał główną rolę w obecnym kryzysie. Nie zmienia to jednak faktu, że jest on niejako elementem transformacji zachodzącej obecnie w gospodarce [Copestake 2010, s. 702].

Czy faktycznie mamy do czynienia z przełomem i zimą Kondratiewa? Oparcie rozwoju na nowych branżach już następuje. Jednak nie jest to szybka transformacja. Biorąc pod uwagę rezultaty szczytu klimatycznego w Kopenhadze z grudnia 2009 r., można mieć wątpliwości, czy nowa gospodarka będzie w szerszym stopniu wykorzystywać technologie niskoemisyjne. Postęp w niektórych dziedzinach jest widoczny (np. wzrost produkcji paneli słonecznych⁴ w Chinach), ale z drugiej

³ W wyniku kryzysu amerykański dług federalny podskoczył aż o 25-26% PKB. Na koniec roku fiskalnego 2007 wynosił 36% PKB, natomiast pod koniec 2010 r. ma sięgać już 62% PKB. Jeszcze szybszy przyrost długu centralnego występuje w Irlandii (z 20% PKB w 2007 r. prawdopodobnie do ok. 70% PKB pod koniec 2010 r.).

⁴ Również w Czechach daje się zaobserwować znaczący rozwój tej branży.

strony coraz więcej (np. w Polsce) mówi się o rozwoju energetyki nuklearnej⁵ (na-leżałoby odpowiedzieć na pytanie, czy Polska znajduje się w awangardzie, czy też mamy do czynienia ze światowym zwróceniem się ku energii tego typu). Niejasna jest również przyszłość europejskiego rolnictwa: czy będzie opierać się na rolnic-twie ekologicznym, a więc zgodnie z paradygmatem zrównoważonego rozwoju, czy też na technologii GMO.

Warto podkreślić, że pierwsze zwiastuny błędów polityki gospodarczej zapo-czątkowanej w latach 80. (dojście do władzy Margaret Thatcher w 1979 r. i Ronalda Reagana⁶ w 1981 r.) uwidoczniły się z dużą siłą już na początku pierwszej dekady XXI wieku, kiedy pękła bańka spekulacyjna na rynku *dot-com* (spadek cen akcji firm z branży IT w Stanach Zjednoczonych i Niemczech sięgnął 60%). Warto podkreślić, że błędy neoliberalizmu uwidoczniły się jeszcze szybciej w krajach rozwijających się (np. Meksyk – Tequila Crisis, Rosja, Brazylia oraz tygrysy azjatyckie – druga po-łowa lat 90., a także Turcja i Argentyna [Szydło 2010] – ogłoszenie niewypłacalno-ści w 2001 r., itd.). Ponadto w latach 90. dochodziło do zawirowań gospodarczych również w krajach rozwiniętych (np. USA, Finlandia oraz Szwecja, w której wy-stąpił kryzys bankowy, a instytucje finansowe otrzymały wsparcie ze środków pu-blicznych)⁷. Trudno zatem zgodzić się z tezą, że przed 2007 r. „strukturalne kryzysy finansowe można było zobaczyć jedynie w książkach do historii i w gospodarkach wschodzących (*emerging markets*)” [Bean et al. 2010]. Zatem tzw. Great Moderation (okres względnie stabilnego wzrostu oraz niskiej i stabilnej inflacji) w istocie nie był wolny od silnych zaburzeń gospodarczych.

W kontekście tych doświadczeń zrewidowanie neoliberalno-thatcherowskiej (jak ją określa G.W. Kołodko; zob. Kołodko 2008) doktryny TINA (There Is No Alternative – nie ma innej możliwości⁸) wydaje się uzasadnione. To samo dotyczy tzw. Konsensusu Waszyngtońskiego, a więc zbioru warunków, które musiały spełnić kraje starające się o pomoc z MFW.

Jeszcze niedawno mówiło się o „końcu historii” Fukuyamy. Okazuje się jed-nak, że historia nie umarła, a nawet ma się bardzo dobrze i toczy się coraz szybciej. Szczególnie dynamiczne zmiany zachodzą w sferze ekonomicznej i społecznej. Nie-wątpliwie żyjemy w ciekawych czasach: z jednej strony szybkiego wzrostu gospo-

⁵ Według J. Piszczatowskiej [Piszczatowska 2011] działa już spółka EJ1, która przygotowuje bu-dowę elektrowni jądrowej. Kieruje nią prezes PGE Tomasz Zadroga.

⁶ Mimo bardziej liberalnego nastawienia R. Reagan nie doprowadził do zmniejszenia się ame-rykańskiego długu publicznego, co w pewnej mierze wynikało z konieczności prowadzenia wyścigu zbrojeń ze Związkiem Radzieckim. Dzięki umiejętnej polityce zagranicznej Reagan zaliczany jest do najwybitniejszych prezydentów Stanów Zjednoczonych.

⁷ Do licznych kryzysów bankowych dochodziło już na przełomie lat 80. i 90. Do najbardziej kosztownych należały kryzysy w Finlandii (22,1% PKB), Nowej Zelandii (7,8%), Norwegii (18,4%) i Szwecji (7,6%).

⁸ Jedyną właściwą drogą jest liberalizacja.

darczego (lata 2003-2007), a z drugiej bolesnych zawirowań finansowych i rosnących dysproporcji dochodowych.

O skali obecnego kryzysu świadczyć mogą następujące dane:

1. W USA między grudniem 2007 a grudniem 2008 r. aktywa netto gospodarstw domowych oraz instytucji non profit zmniejszyły się o 13 tys. mld USD, czyli aż o 20%. Dla przykładu w 1929 r. aktywa (bogactwo) gospodarstw domowych obniżyło się jedynie o 3%.

2. Liczba Amerykanów żyjących poniżej granicy ubóstwa wzrosła w latach 2008-2009 z 39,8 mln do 43,6 mln (z 13,2% do 14,3%).

3. Przeciętne miesięczne zarobki w instytucjach budżetu centralnego na Łotwie spadły z 585 EUR (średnia w 2008 r.) do 440 EUR w kwietniu 2010 r., a zatrudnienie w tych instytucjach zmniejszyło się z 78,9 tys. (średnia w 2008 r.) do 61,8 tys. w kwietniu 2010 r. Natomiast sprzedaż detaliczna w trzecim kwartale 2009 r. (w ujęciu rocznym) spadła aż o 30% [*Country Report. Latvia 2010*].

4. Stopa bezrobocia w Hiszpanii wynosi już 20%, a w regionie Walencji 24%. Według danych z pierwszego kwartału 2011 r. liczba osób poszukujących pracy w Hiszpanii była na poziomie niemal 4,4 mln, czyli najwyższym od 15 lat [*Wektory – Jose Luis Zapatero 2011*].

5. Liczba niesprzedanych, nieskończonych bądź niechcianych mieszkań w Hiszpanii sięga 1,5 mln.

3. Globalna nierównowaga

Większość opracowań wskazuje, że główną przyczyną kryzysu z 2008⁹ r. była nieodpowiedzialna działalność banków (głównie banków inwestycyjnych w USA i krajach zachodniej Europy). Za pierwotne źródło powszechnie uznaje się chciwość. Ta zachłanność na wysokie i szybkie zyski cechująca najwyższych menedżerów międzynarodowych instytucji finansowych była dodatkowo podsycana przez globalizację, deregulację i liberalizację (najprawdopodobniej istniały tu także sprzężenia zwrotne)¹⁰. Żywiołowy i, jak się okazało, niekontrolowany wzrost gospodarki światowej, np. problem tzw. *shadow banking* [Tucker 2010] i pozabilansowych aktywów (*off-balance sheet assets*) oraz braku koordynacji polityki społeczno-ekonomicznej na poziomie międzynarodowym) doprowadził do narastania niekorzystnych zjawisk. Jest ich co najmniej jedenaste:

1) brak równowagi w konsumpcji (między USA a Chinami),

⁹ Pierwsze oznaki kryzysu w USA były widoczne już w 2007 r. W latach 1997-2006 realne ceny domów (skorygowane o stopę inflacji) niemal się podwoiły. Spadek cen domów w Ameryce rozpoczął się już na początku 2007 r.

¹⁰ W istocie natura ludzka nie podlega większym zmianom. Już Adam Smith zwracał uwagę na chciwość (nadmierną chęć wzbogacania się) kupców, którzy poprzez lobbing dążą do uzyskania korzystnych dla siebie rozwiązań prawnych. Zatem zbytnia deregulacja – zapoczątkowana w latach 80., a rozwinięta w latach 90. – umożliwiła i niejako dała przyzwolenie na zachowania tego typu.

2) brak równowagi w handlu zagranicznym (z jednej strony deficyty w USA i Wielkiej Brytanii, z drugiej nadwyżki: Chiny, Niemcy, Japonia oraz eksporterzy ropy naftowej),

3) brak równowagi w oszczędnościach między krajami (USA – niskie oszczędności *versus* Chiny – wysoki poziom oszczędności),

4) brak równowagi w relacji oszczędności–inwestycje (tzw. *savings glut*),

5) brak równowagi finansów publicznych (USA, strefa euro i inne kraje),

6) rosnące dysproporcje dochodowe (USA, Polska, UE, Chiny),

7) brak równowagi na rynku pracy (USA, UE, w tym Polska),

8) brak równowagi demograficznej (UE, Chiny),

9) brak równowagi na rynkach finansowych,

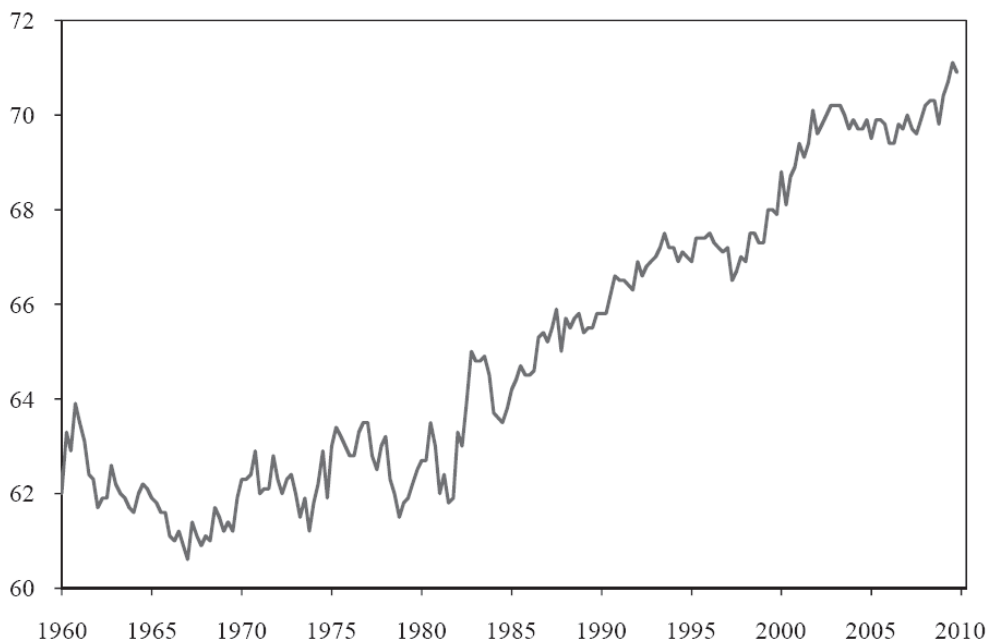
10) brak właściwego działania niektórych instytucji państwowych, np. banków centralnych w USA, Wielkiej Brytanii itp.,

11) nadmierny wzrost zadłużenia prywatnego (zadłużenie gospodarstw domowych oraz przedsiębiorstw, w tym instytucji finansowych) w okresie poprzedzającym wybuch wielkiej recesji (USA, Wielka Brytania, kraje bałtyckie, Irlandia i wiele innych państw).

Na szczególną uwagę zasługuje brak równowagi w konsumpcji¹¹ między USA a Chinami. Praktycznie od początku lat 80. mamy do czynienia z dwiema przeciwnymi tendencjami. W Stanach Zjednoczonych udział konsumpcji w PKB zwiększył się z poniżej 64% do 71% w 2008 r. [US Department of Commerce], natomiast w Chinach zmniejszył się z ok. 55% w 1981 r. do zaledwie 37% w 2008 r. [Baldacci et al. 2010]. Można powiedzieć, że przez ponad 20 lat kraje te łączyła swoista symbioza: z jednej strony amerykańscy konsumenci mogli nabywać tanie produkty, z drugiej chińskie przedsiębiorstwa miały zapewniony zbył. W latach 80. Amerykanie postawili na rozwój nowych technologii i finansów (a po pęknięciu bańki internetowej amerykański kapitał przerzucił się na inwestycje w nieruchomości i innowacyjne instrumenty finansowe). Dzięki temu zrobiło się miejsce dla tańszych wyrobów przemysłowych i konsumpcyjnych z Państwa Środka. Tanie wyroby zbijały inflację w USA, co było korzystne dla Fed-u (*Federal Reserve*) i administracji. Bank Centralny mógł więc utrzymywać stopy procentowe na stosunkowo niskim poziomie, co nakręcało koniunkturę i zmniejszało bezrobocie. Boom konsumpcyjny był dodatkowo podsycany przez dynamiczny rozwój rynku kart kredytowych, co w konsekwencji skutkowało rosnącym zadłużeniem społeczeństwa. Wzrost cen akcji na giełdzie w Nowym Jorku sprawił, że nawet drobni akcjonariusze poczuli się znacznie bogatsi. Do tego wyższego poziomu bogactwa dostosowywano konsumpcję oraz zadłużenie (nakręcała się również spekulacja na rynkach akcji oraz nieruchomości). Z drugiej strony zalew tanich towarów zmniejszał napięcia społecz-

¹¹ Kwestie błędnej polityki banków, instytucji finansowych i przede wszystkim banków centralnych (głównie Fed) są znacznie bardziej nagłaśniane w mediach i częściej opisywane w literaturze naukowej.

ne wśród robotników i niższej klasy średniej, a więc wśród osób najbardziej narażonych na utratę pracy w związku z upadkiem przemysłu. Niska jakość chińskich towarów rekompensowana była przez bardzo konkurencyjne ceny. Towary te znajdowały nabywców w USA i Europie, zwłaszcza wśród osób o niskich zarobkach¹², które przy zakupach, jak wiadomo, kierują się przede wszystkim ceną.

Rys. 1. Udział konsumpcji w PKB w USA w latach 1960-2010 (w %)

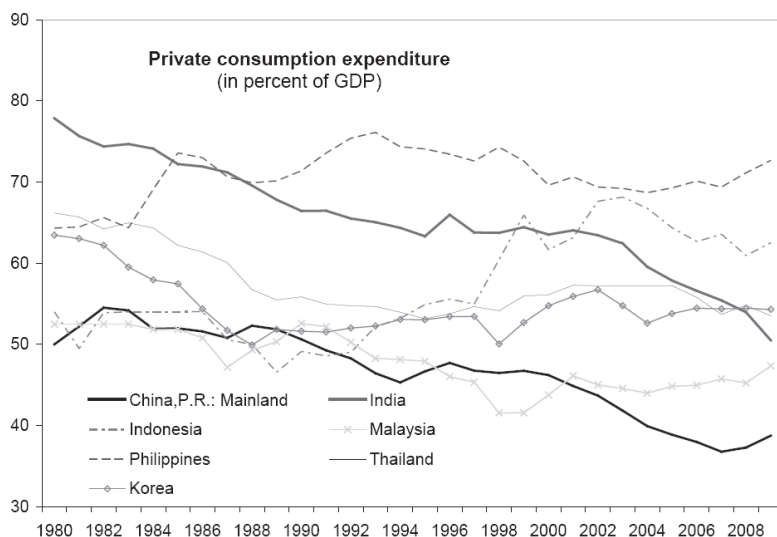
Źródło: [US Department of Commerce].

Po stronie chińskiej największym beneficjentem tej symbiozy były zakłady przemysłowe (zwłaszcza państwowe), które produkują głównie na eksport. Wzrost dochodów budżetowych umożliwił znaczące inwestycje w infrastrukturę, które dodatkowo napędzały wzrost gospodarczy. Zatem wysoka dynamika chińskiego PKB (ok. 10% rocznie) opierała się na eksporcie netto i inwestycjach, natomiast konsumpcja odgrywała coraz mniejszą rolę (rys. 2). Warto w tym miejscu przytoczyć opinię Shauna Reina, założyciela i dyrektora zarządzającego China Market Research Group: „Wielu chińskich konsumentów tłoczących się w korytarzach IKEA nie może pozwolić sobie na drogie meble. Zamiast tego robią zdjęcia czy nawet biorą katalogi i kopiują produkty w tanich warsztatach stolarskich” [Rein 2011, s. 15].

¹² Ich liczba wzrastała ze względu na pogłębiające się w wielu krajach dysproporcje dochodowe.

Również na pograniczu rosyjsko-chińskim istotną grupę klientów w chińskich supermarketach stanowią mieszkańcy Federacji Rosyjskiej.

Tak niski udział konsumpcji w relacji do PKB w Chinach tłumaczy się zmianami demograficznymi bądź też występowaniem wysokich oszczędności¹³ ze względu na brak państwowego systemu opieki społecznej oraz niskich wydatków publicznych na służbę zdrowia¹⁴. Niewątpliwie utrzymanie niskiej konsumpcji oraz wysokich oszczędności jest elementem polityki gospodarczej Państwa Środka. Dopuszczenie do wzrostu konsumpcji bezsprzecznie prowadziło do podwyższenia inflacji. W warunkach sztywnego kursu walutowego skutkowało to umocnieniem się juana. Do tego władze chińskie nie chciały dopuścić, wiedząc, że podwyższenie realnego kursu walutowego istotnie zmniejszyłoby konkurencyjność eksportu. Zatem strategia rozwojowa Państwa Środka opierała się (i w dalszym ciągu opiera) na ekspansji przedsiębiorstw (w tym państwowych) na rynki zagraniczne. Można założyć, że podobną drogę obrały również Indie, nastawiając się na ograniczanie konsumpcji wewnętrznej (rys. 2) i wzrost eksportu¹⁵.

Rys. 2. Udział konsumpcji w PKB (w %) w wybranych krajach azjatyckich w latach 1980-2009

Źródło: [Baldacci et al. 2010].

¹³ Według danych ankietowych stopa oszczędzania gospodarstw domowych w Chinach jest bardzo wysoka i sięga 32% dochodu do dyspozycji. Z kolei w Ameryce wskaźnik ten stopniowo się zmniejszał, z poziomu ok. 10% na początku lat 80. do zaledwie 1% w ostatnich latach.

¹⁴ Zgodnie z relacjami angielskich dziennikarzy chińskie szpitale i kliniki swoim luksusem przypominają banki (marmury, komputeryzacja, komfort), a ceny usług medycznych są bardzo wysokie.

¹⁵ Jedną z oczywistych różnic dzielących te dwa kraje jest reżim kursowy. Indie, mając płynny kurs walutowy, narażone są na aprecjację waluty. Natomiast Chiny od wielu lat prowadziły politykę sztywnego kursu walutowego i niezmiernie rzadko dopuszczały do nieznacznej rewaluacji juana.

Wspomniana wcześniej symbioza w relacjach USA–Chiny występowała również na rynku amerykańskich papierów skarbowych. Znaczące wolne środki finansowe wygenerowane przez chińskie przedsiębiorstwa (zyski przedsiębiorstw z sektora przemysłowego, detalicznego, hurtowego i budownictwa wzrosły z 6,8% PKB w 2003 r. do 12,6% w 2006 r.) [OECD Economic Outlook 2007]; inwestowane były głównie w amerykańskie obligacje skarbowe. Przy czym należałoby się zgodzić z F. Allenem i E. Carlettim, że Chiny w tym względzie nie miały większego pola manewru, gdyż inwestycje w innego rodzaju papiery wartościowe (np. akcje i udziały w przedsiębiorstwach) były bardzo ograniczone ze względu na protekcyjną politykę Stanów Zjednoczonych. Jednym z przykładów takiej polityki było zablokowanie w 2005 r. kupna amerykańskiej firmy Unocal przez państwową firmę naftową z Chin (CNOOC) [Allen, Carletti 2010, s. 8]. Zatem Pekin był niejako zmuszony do gromadzenia ogromnych rezerw walutowych (głównie w USD), by nie dopuścić do umocnienia się juana. Po drugie, rezerwy miały stanowić bufor bezpieczeństwa w razie kolejnego kryzysu – podobnie jak inne kraje regionu Chiny obawiały się powtórki z kryzysu azjatyckiego z roku 1997¹⁶.

Wzrost gospodarczy nie był trwały również ze względu na pogłębiającą się nierównowagę na rachunkach bieżących. Światowa nierównowaga, zdefiniowana jako suma deficytów¹⁷ i nadwyżek na rachunkach bieżących, osiągnęła w 2008 r. 5% światowego PKB (najwyższy poziom od końca wojny). Przed kryzysem ok. dwóch trzecich całkowitego światowego deficytu na rachunku bieżącym przypadało na USA. Suma nadwyżek w takich krajach, jak Japonia, Chiny, Niemcy oraz państwach eksportujących ropę naftową, niemal całkowicie pokrywała ten amerykański deficyt [Mello, Padoan 2010]. Dane OECD wskazują, że pojawienie się wysokich deficytów na rachunku bieżącym w USA rozpoczęło się już w 1983 r. Nadwyżki w latach 80. generowała przede wszystkim Japonia, a w pierwszej dekadzie XXI wieku występowały głównie w Chinach, w państwach eksportujących ropę naftową, Niemczech i Japonii. Na początku globalnego kryzysu doszło do istotnego (o ponad 50%) spadku deficytu na amerykańskim rachunku bieżącym, jednak w dwóch ostatnich latach znów zaczął (tym razem mniej dynamicznie) wzrastać. Świadczy to o tym, że proces bilansowania światowej gospodarki będzie bardzo trudny i prawdopodobnie długotrwały. Zaostrzający się spór między USA a Chinami może przekształcić się w wojnę walutową (*currency war*), która później zamieni się w wojnę handlową¹⁸. Izba Reprezentantów już zaaprobowała ustawę chroniącą amerykański rynek przed tanim importem z Chin (poprzez nałożenie ceł). Podobne kroki zostały podjęte w Kongresie. Na potrzebę aprecjacji juana (*renminbi*) wskazują również najwyżsi przedstawiciele amerykańskiej administracji, np. T. Geithner [Geithner 2010]. Wydaje się

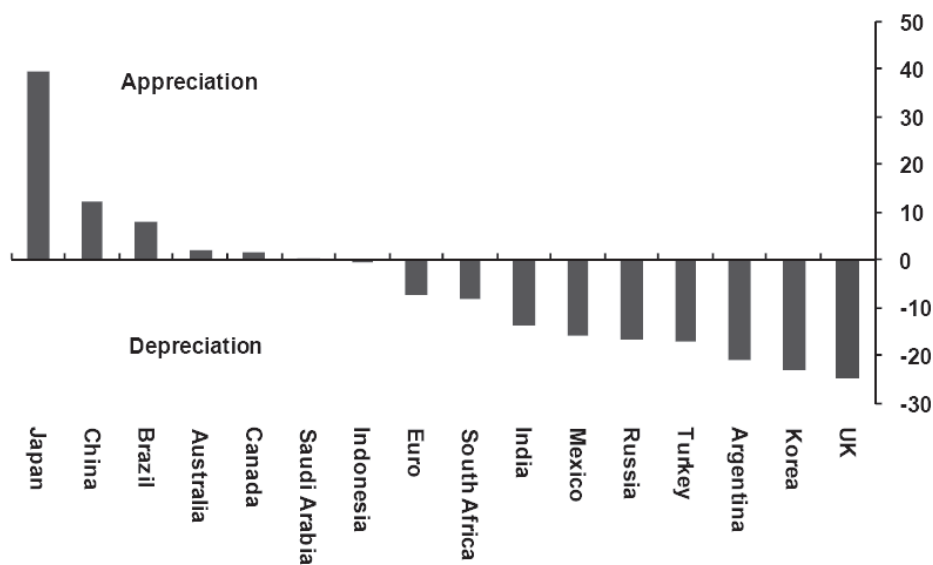
¹⁶ Rezerwy walutowe znów zaczęły rosnąć i w kwietniu 2011 r. przekroczyły poziom 3 bln USD, co zdaniem prezesa chińskiego banku centralnego przekracza potrzeby kraju.

¹⁷ Deficyty liczone ze znakiem dodatnim (wartość bezwzględna).

¹⁸ Byłaby to powtórka z wielkiego kryzysu z lat 30. – istotny wzrost protekcyjizmu handlowego doprowadził wówczas do znacznego ograniczenia wymiany międzynarodowej.

jednak, że nie dojdzie do zaostrzenia sporu. Juan będzie się stopniowo umacniać, np. w wyniku rosnącej inflacji. Dlatego też walka z inflacją została przez władze chińskie uznana za priorytet. Ponadto nadmierne umocnienie się juana nie byłoby korzystne dla wielu międzynarodowych koncernów (również amerykańskich), które otworzyły swoje zakłady na terenie Chin. Z tego m.in. względu globalny kapitał najprawdopodobniej dążyć będzie do utrzymania *status quo*. Dzięki niskim płacom oraz stosunkowo słabemu juanowi rentowność inwestycji w Chinach jest bardzo wysoka. Zyski pośredników mogą być jeszcze wyższe.

Istotnym elementem rachunku bieżącego jest bilans handlowy. Również w tym przypadku występują znaczące dysproporcje między Chinami a Stanami Zjednoczonymi. O ile w latach 2008-2009 deficyt handlowy USA w relacji z całym światem spadł o 39% (z 816 mld USD do 501 mld), to deficyt ten w stosunku do Chin został ograniczony jedynie o 15% (z 268 USD do 227 mld w latach 2008-2009) [Garrett 2010]. Co ciekawe, w 2009 r. chińska nadwyżka handlowa ze Stanami Zjednoczonymi była wyższa od nadwyżki z całym światem. Zatem Chiny w relacji z USA odnotowały wysoką nadwyżkę, a z pozostałymi krajami deficyt [Garrett 2010]. Wydaje się, że powstanie wspomnianego deficytu należałoby tłumaczyć zmianami kursowymi, gdyż trudno inaczej wyjaśnić tak duże zmiany w bilansie handlowym¹⁹.

Rys. 3. Zmiany kursów walutowych państw G20 względem dolara (w okresie lipiec 2007–lipiec 2010)

Źródło: dane zaczerpnięte z serwisu Bloomberg.com.

¹⁹ Na przykład wzrost wydajności produkcji w Europie względem Chin (zwłaszcza w tak krótkim czasie) nie wydaje się prawidłowym wytłumaczeniem tego zjawiska.

Rysunek 3 pokazuje wyraźnie, że w analizowanym okresie (lipiec 2007–lipiec 2010) juan bardziej umocnił się względem euro (o ponad 15%) niż wobec dolara²⁰. W przypadku omawianych dysproporcji w relacjach między USA a Chinami problem mógłby zostać rozwiązany dzięki aprecjacji juana względem dolara (choć na to, jak wiadomo, nie chcą się obecnie zgodzić Chiny). Wzrost wartości juana zmniejszyłby konkurencyjność chińskiego eksportu, co doprowadziłoby do wzrostu podaży na rynek lokalny i spadku inflacji. Równocześnie rząd chiński powinien stopniowo odblokowywać krajową konsumpcję kosztem oszczędności. Umiejętne przeprowadzenie tej operacji mogłoby zredukować koszt dopasowania.

Alternatywne rozwiązanie polegałoby na dalszym zwiększaniu inwestycji, co zmniejszyłoby presję na wzrost eksportu netto (zgodnie z poniższym wzorem, gdzie BD oznacza deficyt budżetowy, NX – eksport netto, S – oszczędności, a I – inwestycje prywatne):

$$S = I + BD + NX$$

Polityka tego typu doprowadziłaby jednak do stosunkowo szybkiego powstania bańki spekulacyjnej na niektórych rynkach, np. na rynku nieruchomości, gdyż nawet obecnie udział inwestycji w chińskim PKB jest bardzo wysoki. Zdaniem niektórych ekonomistów taka bańka już istnieje i w najbliższych latach dojdzie do jej pęknięcia²¹. Ponadto podkreśla się, że również w Chinach stosowano podobną (choć słabo rozbudowaną i bardziej prymitywną od amerykańskiej) inżynierię finansową w celu ukrycia bądź przeniesienia aktywów poza bilanse banków²². Niewątpliwie stanowi to odpowiednie podłoże do wzrostu baniek spekulacyjnych.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, trudno uznać, by światowa gospodarka rozwijała się w sposób zrównoważony. Istnieje zatem konieczność podjęcia skoordynowanych działań na poziomie państw narodowych, a także na forum międzynarodowym, gdyż dotychczasowy model wzrostu gospodarczego jest nie do utrzymania.

4. Sektor finansowy

Głównym sprawcą obecnego światowego kryzysu jest sektor bankowy. Jeszcze w 2008 r. sytuację w światowej gospodarce określano jako kryzys bankowy lub finansowy. Później kryzys niejako „przelał się” na inne sektory gospodarki (w tym

²⁰ Mimo kryzysu zagraniczni inwestorzy ciągle traktują dolara jako bezpieczną walutę światową (stąd duży popyt na dolara w okresie największej recesji i niepewności na rynkach światowych).

²¹ W prowadzonych niedawno tzw. stress testach chińscy analitycy zakładali znaczący spadek cen nieruchomości. Pęknięcia bańki spekulacyjnej spodziewają się również niektórzy amerykańscy ekonomiści.

²² Obchodzono w ten sposób regulacje ostrożnościowe. Dzięki temu można było zmniejszyć koszty oraz zwiększyć akcję kredytową.

na sferę realną), co jest przykładem występowania negatywnych efektów zewnętrznych. Występowanie tego typu transmisji między sektorami gospodarki, a także pomiędzy różnymi krajami nie jest czymś nowym. Zjawiska takie wystąpiły już w okresie wielkiego kryzysu (w latach 1929-1933), głęboka recesja i wysokie bezrobocie stały się plagą wielu krajów, nie tylko Stanów Zjednoczonych. Można przypuszczać, że w coraz bardziej zglobalizowanym świecie, w którym finanse odgrywają znaczącą rolę, tego rodzaju mechanizmy transmisji są jeszcze silniejsze. Bez wątplenia należałoby wyciągnąć daleko idące wnioski z obecnego kryzysu i wprowadzić liczne regulacje, które zmniejszą prawdopodobieństwo wystąpienia podobnych zjawisk w przyszłości. Ponadto prawo finansowe i podatkowe powinno iść w tym kierunku, aby koszty związane z kryzysem (np. wsparcie banków lub innych firm prywatnych) nie obciążały ogółu podatników. Koszty te powinny być w znacznie większym stopniu ponoszone przez źle zarządzane firmy, a więc przez ich akcjonariuszy i managerów. Wydaje się, że wprowadzenie podatku od banków mogłoby stanowić jeden z elementów zmodyfikowanego i ukierunkowanego na rozwój zrównoważony systemu podatkowego. Rozwiązanie to byłoby zgodne z zasadą „zanieczyszczający płaci” (*polluter pays principle*) stosowaną w ochronie środowiska. Banki dysponowałyby środkami na pokrycie ewentualnych strat związanych z następnym kryzysem bankowym. Wówczas korzystanie ze środków podatkowych nie byłoby konieczne.

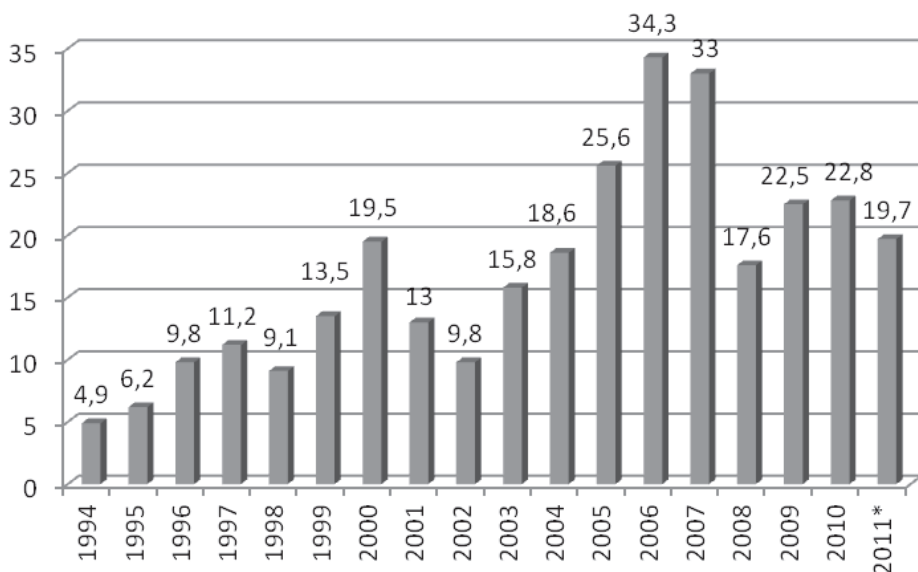
Podatek od banków prowadziłby również do ograniczenia negatywnych efektów zewnętrznych (zmniejszyłoby prawdopodobieństwo wystąpienia kryzysu i ewentualnie osłabiłby jego skutki, gdyby do niego doszło). Dyskusję nad wprowadzeniem rozwiązań podatkowych tego typu rozpoczęto już w Szwecji, która w latach 90. doświadczyła kryzysu bankowego. Dochody z ustanowionego podatku zaczynają zasilać fundusz stanowiący zabezpieczenie na okres kryzysu (*stability fee*)²³. Podobne rozwiązania podatkowe wprowadzane są już w Wielkiej Brytanii, Niemczech i na Węgrzech²⁴. Niemiecki rząd przyjął projekt ustawy wprowadzającej podatek od banków (projekt trafił do parlamentu). Banki mają go płacić od 2011 r. w wysokości ok. 1,3 mld EUR rocznie, a środki będą trafiać do funduszu (budżet państwa nie będzie więc przez nie zasilany) [*Gospodarka w skrócie* 2010, s. B3]. Należy zgodzić się z opinią, że – biorąc pod uwagę wielkość niemieckiego sektora bankowego – jest to niewielkie obciążenie. W Wielkiej Brytanii (jak wynika z danych HMT) wysokość podatku bankowego również nie będzie wysoka, co świadczy

²³ Z drugiej strony Szwecja wycofała się z działającego w latach 80. podatku Tobina (podatek od transakcji bankowych). Zdaniem szwedzkiego ministra finansów Andreasa Borga podatek od aktywów (*stability fee*) jest bardziej efektywny od podatku Tobina, gdyż aktywa znacznie trudniej przemieszczać niż transakcje.

²⁴ Na Węgrzech wprowadzono również podatek od wielkich firm międzynarodowych, co spotkało się ze zmasowaną krytyką pod adresem rządu węgierskiego i protestami kierowanymi do Komisji Europejskiej. Również w Polsce wiele mainstreamowych gazet bardzo krytycznie ocenia politykę rządu Orbana.

o dużej sile lobby bankowo-finansowego. „Zaciskanie pasa” w Wielkiej Brytanii w ponad 70% polegać będzie na cięciach wydatków, a w nieco poniżej 30% na podwyżkach podatków. Podatek bankowy (w ramach tych 25-30%) zmniejszy potrzeby pożyczkowe sektora publicznego jedynie o 1,2 mld GBP w roku podatkowym 2010-2011, a w kolejnych czterech latach średnio o 2,4 mld GBP rocznie. Uwzględniając poziom zysków sektora bankowego i jego wielkość (ponad 500% PKB w 2006 r.), obciążenia te wydają się bardzo małe. Zatem największe koszty kryzysu finansowego w Wielkiej Brytanii ponosić będą tzw. zwykli podatnicy z racji podwyżki VAT-u (między rokiem budżetowym 2010-2011 a 2015-2016 przyniesie to oszczędności na poziomie odpowiednio 2,9; 12,1; 12,5; 13; 13,5; 14 mld GBP) oraz cięć wydatków socjalnych (zmniejszających potrzeby pożyczkowe odpowiednio o 0,4; 2; 4,7; 8,2; 11; 13 mld GBP). Brak dostatecznie wysokiego opodatkowania banków pozostaje w sprzeczności z zasadą „zanieczyszczający płaci”. Trudno więc wykluczyć wystąpienie podobnych kryzysów w przyszłości, gdyż sprawcy (banki i inne duże instytucje finansowe, czyli ostatecznie ich właściciele) praktycznie w ogóle nie poniosą konsekwencji za spowodowanie kryzysu²⁵. Ten sam zarzut można również odnieść bezpośrednio do konkretnych ludzi pracujących w tych instytucjach (członkowie zarządów i główni menedżerowie).

Rys. 4. Całkowite wydatki na bonusy na Wall Street (w mld USD);* szacunki

Źródło: szacunki Office of State Comptroller na podstawie: [New York State Dept...].

²⁵ Do podobnego wniosku dochodzi również G.W. Kołodko: „Kolejnego kryzysu nie da się uniknąć. Jak dotkliwy będzie i kiedy nadejdzie – nie wiemy. Ale to już tylko kwestia czasu, bo sprzeczności narastają” [Doliniak 2011].

Trudno racjonalnie wytłumaczyć wypłacanie wysokich bonusów²⁶ finansistom²⁷, którzy doprowadzili zarządzane przez siebie firmy na skraj bankructwa. Rysunek 4 wyraźnie wskazuje na wysokie podobieństwo między sytuacją z drugiej połowy lat 90. a latami 2002-2006. W obu okresach narastały potężne bańki spekulacyjne, które napędzaly płace na Wall Street – prawdopodobnym wytłumaczeniem spadku wydatków na bonusy w 1998 r. był krótki, lecz dość głęboki kryzys azjatycki, w którym ucierpiały tzw. azjatyckie tygrysy, czyli m.in. Indonezja, Malezja, Tajlandia, Korea Południowa oraz Tajwan. Co ciekawe, kwoty wypłacanych bonusów szybko wróciły do wysokiego poziomu i w latach 2008-2011 były wyższe niż w 2000 r., a więc na szczycie bańki na rynku *dot-com*. Potwierdza to tezę o oderwaniu płac finansistów od realnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Taka polityka płacowa prowadzona na Wall Street, ale też w innych centrach finansowych świata, np. londyńskim City, promuje chciwość, a więc nastawienie na szybki i wysoki zysk kosztem narażenia firmy na upadek wskutek błędnego albo, co bardziej prawdopodobne, umyślnego niedoszacowania ryzyka systemowego²⁸. W konsekwencji to właśnie doprowadziło do największego kryzysu od blisko 80 lat – wielkiej recesji. Specjaliści z PricewaterhouseCoopers podkreślają, że „jedną z przyczyn kryzysu mogły być wadliwe konstrukcje systemów wynagradzania w sektorze finansowym” [Mierzejewska, Kaźmierczak 2010, s. 43]. Bardzo krytycznie do takiego systemu płac odnosi się wielu znaczących ekonomistów [zob. m.in. Stiglitz 2011].

W pewnym momencie, gdy osiągnięte zostało dno kryzysu, istniała realna groźba, że dojdzie do masowego wypłacania środków ulokowanych na kontach bankowych (tzw. *run on banks*), co w konsekwencji doprowadziłoby do upadku światowego systemu finansowego. Temu zjawisku miało przeciwdziałać podniesienie kwoty, do której gwarantowane są wkłady bankowe. Z jednej strony takie regulacje pozytywnie wpływają na bezpieczeństwo depozytariuszy i tym samym zmniejszają prawdopodobieństwo lawinowego wypłacania środków z kont bankowych²⁹; z drugiej strony pewna grupa ekonomistów twierdzi, że sprzyja to występowaniu zjawiska *moral hazard*, gdyż zarządzający mają mniejszą motywację do zabiegania o poprawę bezpieczeństwa kierowanych przez siebie instytucji finansowych, a klienci nie interesują się kondycją banków, którym powierzyli swoje pieniądze.

---

²⁶ Bonusy to element płac na Wall Street. Zatem te ostatnie są jeszcze wyższe od kwot przedstawionych na rysunku 4.

²⁷ W latach 2002-2006 średnia wysokość bonusu podskoczyła z 60,6 tys. USD rocznie do aż 191,4 tys. USD. Mimo globalnego kryzysu bonusy dalej są wypłacane i według szacunków wyniosły one średnio 99,2 tys. USD w 2008 r. i 123,9 tys. USD w 2009 r.

²⁸ Były przypadki zwalniania pracujących w działach kontroli bankowców, którzy zwracali uwagę swoim przełożonym na niebezpieczeństwo dalszego zwiększania akcji kredytowej.

²⁹ W czasie kryzysu doszło w Polsce do podwyższenia kwoty gwarantowanej. Posunięcie to miało na celu podwyższenie wiarygodności krajowego systemu bankowego. Innym zabiegiem było uzyskanie dostępu do kredytu typu *stand by* z MFW.

Powszechnie przyjmuje się, że w liberalnej gospodarce nieefektywne i źle zarządzane firmy (w tym przypadku banki) powinny zostać wyeliminowane z rynku. Jest to zgodne z schumpeterowskim procesem twórczego niszczenia (*creative destruction*). Oczyszczenie rynku ze słabych podmiotów (np. nieefektywnych banków inwestycyjnych w krajach rozwiniętych) jest bardzo utrudnione. Twierdzi się, że są one zbyt duże, by upaść (*too big to fail*), a ewentualne bankructwo jeszcze bardziej zdestabilizowałoby sytuację na rynkach finansowych. Jednym ze sposobów obejścia tej przeszkody byłby ustawowy podział banków na banki detaliczne (mniej ryzykowne) oraz inwestycyjne, które mogłyby inwestować w bardziej ryzykowne instrumenty finansowe. Regulacjom takim (podobnie jak podatkom bankowym oraz opodatkowaniu transakcji finansowych) początkowo sprzeciwiały się niektóre instytucje finansowe. Wydaje się, że stanowisko to zostało złagodzone, a podatek od transakcji finansowych (Financial Transaction Tax) najprawdopodobniej zostanie wprowadzony na szczeblu UE. Przychylnie na jego temat wypowiedział się również Prezydent Związku Banków Polskich. Niemniej jednak proces implementacji znacznie przeciąga się w czasie. Propozycja opodatkowania transakcji finansowych została oficjalnie przedstawiona przez Komisję Europejską w komunikacie z 7 października 2010 r. [*Taxation...* 2010]. Była to niejako odpowiedź na rezolucję Parlamentu Europejskiego w tej sprawie z dnia 10 marca 2010 r. Z kolei 28 września 2011 r. Komisja Europejska przedłożyła propozycję dyrektywy Rady, która zakłada wprowadzenie tego typu podatku [*Proposal for a Council...* 2011]. Zatem mimo upływu trzech lat od upadku Lehman Brothers (wrzesień 2008 r.) wciąż nie udało się przeprowadzić niezbędnych reform podatkowych, które z jednej strony przyniosłyby niezbędne dochody budżetowe państwom należącym do UE (bądź też wzmocniłyby budżet UE), a z drugiej ograniczałyby negatywne efekty zewnętrzne spowodowane przez nadmierny i często spekulacyjny wzrost obrotów na rynkach finansowych.

5. Kryzys a rolnictwo

Bezprecedensowa recesja w krajach rozwiniętych (również w państwach tzw. starej Unii) oraz przedłużające się zawirowania w latach 2010 i 2011 (tzw. druga runda kryzysu) doprowadziły do wielu niekorzystnych zjawisk. Niewątpliwie wzrost deficytów oraz długu publicznego w UE jest w znacznej mierze spowodowany wielką recesją. Spowolnienie gospodarcze oraz transfer środków budżetowych do sektorów najmocniej dotkniętych kryzysem (instytucje finansowe, sektor samochodowy) wiodą do istotnego uszczuplenia środków publicznych przeznaczanych na inne cele. Ograniczeniom ulegają nie tylko budżety poszczególnych państw członkowskich, ale także budżet UE, który już obecnie znajduje się na relatywnie niskim poziomie – zaledwie ok. 1% DNB. W tym kontekście na uwagę zasługuje fakt, że zdecydowaną większość środków wspomagających rolnictwo w ramach poszczególnych krajów członkowskich stanowią wypłaty z unijnego budżetu, w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Dane zawarte w tabeli 1 wyraźnie pokazują, że z powodu

światowego kryzysu finansowego dojdzie do dalszego zmniejszenia roli budżetu wspólnotowego w tzw. Wieloletnich Ramach Finansowych na lata 2014-2020³⁰.

Tabela 1. Wieloletnie Ramy Finansowe UE-27 na lata 2014-2020 – środki na zobowiązania (w mln EUR) w cenach z 2011 r. (propozycja Komisji Europejskiej z 29 czerwca 2011 r.)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1. Mądry i partycypacyjny wzrost	64 696	66 580	68 133	69 956	71 596	73 768	76 179
• z czego ekonomiczna, socjalna i terytorialna kohezja	50 468	51 543	52 542	53 609	54 798	55 955	57 105
2. Wzrost zrównoważony	57 386	56 527	55 702	54 861	53 837	52 829	51 784
• z czego wydatki związane z rynkiem oraz płatności bezpośrednie	42 244	41 623	41 029	40 420	39 618	38 831	38 060
3. Bezpieczeństwo i obywatelskość	2 532	2 571	2 609	2 648	2 687	2 726	2 763
4. Globalna Europa	9 400	9 645	9 845	9 960	10 150	10 380	10 620
5. Administracja	8 542	8 679	8 796	8 943	9 073	9 225	9 371
Całkowite środki na zobowiązania (% dochodu narodowego brutto)	1,08	1,07	1,06	1,06	1,05	1,04	1,03
Całkowite środki na płatności (% dochodu narodowego brutto)	1,01	1,05	0,99	1	1,01	1	0,94

Źródło: [A Budget for Europe... 2011].

W omawianym okresie nastąpi spadek całkowitych wydatków na płatności z 1,01% do 0,94% DNB. Co gorsza, propozycja Komisji Europejskiej z czerwca 2011 r. zakłada, że cięcia w największym stopniu dotyczyć będą rolnictwa i obszarów wiejskich (pozycja nr 2 w tabeli). Zatem sektor, który nie doprowadził do ostatniego kryzysu finansowego, będzie w istotnym stopniu ponosił koszty z nim związane. Dla porównania w latach 2000-2006 wydatki na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich z budżetu UE (środki na zobowiązania) wzrosły z 41,74 mld EUR do 52,62 mld EUR [General budget... 2006, s. 6], a w latach 2009-2011 szacowane są na poziomie odpowiednio 60,05 mld EUR, 57,78 mld EUR oraz 57,29 mld EUR. Co ciekawe, wzrost wydatków na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich tylko częściowo można wytłumaczyć rozszerzeniem Unii dnia 1 maja 2004, gdyż dynamika wydatków w latach 2000-2003 oraz 2004-2006 była wysoka (wzrost odpowiednio o 5,6 mld EUR oraz 2,1 mld EUR). Świadczy to o skali stagnacji wywołanej przez wielką recesję i stanowi kolejny dowód na to, że Unia Europejska wymaga kompleksowej reformy³¹.

³⁰ Najprawdopodobniej ostateczny poziom wydatków w latach 2014-2020 będzie niższy od propozycji przedstawionej przez KE dnia 29 czerwca 2011 r. W obliczu pogarszającej się sytuacji finansów publicznych w krajach UE można spodziewać się ostrego sprzeciwu płatników netto do budżetu wspólnotowego.

³¹ W pierwszej kolejności należałoby jak najszybciej wprowadzić odpowiednio wysoki podatek od transakcji finansowych.

Warto podkreślić, że wzrost cen żywności, a także rosnące obciążenia podatkowe (podniesienie VAT-u na niektóre towary i usługi, w tym żywność, np. w Polsce i Wielkiej Brytanii) oraz drastyczne cięcia w sferze budżetowej (np. w Grecji, Estonii i na Łotwie) prowadzą do dalszego pogłębiania dysproporcji dochodowych w UE. W tej sytuacji wewnętrzna spójność poszczególnych państw członkowskich oraz samej Unii jest zagrożona.

6. Zakończenie

Do tej pory światowi przywódcy nie podjęli zdecydowanych reform systemu finansowego³². Ekspansywna polityka fiskalna i monetarna³³ to jedynie walka z objawami, a nie z przyczynami choroby trapiącej światową gospodarkę. Mimo upływu ponad trzech lat od rozpoczęcia kryzysu nie wyciągnięto znaczących wniosków z popełnionych w ostatnich dekadach błędów³⁴. Fiskalne pakiety stabilizacyjne są stopniowo wycofywane. Rozpoczyna się okres zaciskania pasa (cięcia wydatków i podwyżki podatków³⁵). Ofiary kryzysu płacić będą za nieudolność regulatorów i chciwość wielkich instytucji finansowych, które w dużej mierze zdołały już się podźwignąć z kryzysu i zaczynają generować wysokie zyski. Bez radykalnych zmian systemowych, ukierunkowanych na bardziej zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny (np. rozwiązanie problemu rajów podatkowych, wprowadzenie wymogów ostrożnościowych w bankowości oraz podatków od operacji finansowych, a także licznych zmian powodujących bardziej równomierne rozłożenie korzyści ze wzrostu gospodarczego), wystąpienie kolejnych, podobnych kryzysów jest tylko kwestią czasu. Mimo upływu czasu od rozpoczęcia wielkiej recesji nie przeprowadzono strukturalnej reformy światowej gospodarki. Narastają kolejne nierównowagi (np. bańka na rynku surowców i żywności, niebezpieczny wzrost deficytu oraz długu publicznego w takich krajach, jak Grecja, Hiszpania, Irlandia, Portugalia, Włochy). W Europie (podobnie jak w Stanach Zjednoczonych) dochodzi do znacznego pogłębiania się dysproporcji dochodowych i społecznych. Polska plasuje się

³² Do przyspieszenia reform może dojść na zbliżającym się szczycie państw G20.

³³ Utrzymywanie niskich stóp procentowych jest szczególnie korzystne dla banków komercyjnych, które zarabiają na różnicy między oprocentowaniem bonów skarbowych a stopą procentową.

³⁴ Również polska debata publiczna koncentruje się przede wszystkim na skutkach kryzysu – rosnącym długu publicznym i wysokim deficycie budżetowym, natomiast mniejszy nacisk kładzie się na jego źródła.

³⁵ Cięcia wydatków oraz podwyżki podatków w dużym stopniu nakierowane są na klasę średnią (ograniczenia wydatków socjalnych, podwyżki regresywnego podatku VAT, a także prawdopodobne podwyższanie wieku emerytalnego) i będą dodatkowo pogłębiały nierówności dochodowe w krajach UE. Dotychczasowe rozwiązania mogą przyczynić się do zmniejszenia udziału dochodów z pracy w PKB. Trudno uznać to za właściwą strategię walki z obecnym kryzysem. Pozostaje to również w sprzeczności z paradygmatem zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza z potrzebą zachowania sprawiedliwości wewnątrz- i międzygeneracyjnej.

na piątym miejscu pod względem nierówności dochodowych wśród 30 krajów należących do OECD³⁶.

Państwa uważane za liderów przemian i wzór do naśladowania (Irlandia, Hiszpania, kraje bałtyckie) mają poważne problemy gospodarcze i społeczne: obniżony rating kredytowy, problem pustych dzielnic (tzw. *ghost towns*) oraz wysokie bezrobocie. Wzrost biedy, rosnące ceny paliw i żywności, a także utrzymywanie się stopy bezrobocia na wysokim poziomie (zwłaszcza wśród osób młodych) oraz niska dynamika PKB świadczą o pilnej potrzebie reorientacji polityki społeczno-ekonomicznej w Unii Europejskiej. Wydaje się, że koncepcja zrównoważonego rozwoju jest w tych warunkach bardzo atrakcyjną alternatywą do obecnie obowiązującego paradygmatu wzrostu gospodarczego.

Literatura

- A Budget for Europe 2020*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Part I, COM(2011) 500 final, Brussels, 29.06.2011.
- Allen F., Carletti E., *An Overview of the Crisis: Causes, Consequences and Solutions*, „International Review of Finance” 2010, no. 10, vol. 1.
- Bakker B.B., Gulde A.M., *The Credit Boom in the EU New Member States: Bad Luck or Bad Policies?*, „IMF Working Paper”, May 2010, WP 10/130.
- Baldacci E., Callegari G., Coady D., Ding D., Kumar M., Tommasino P., Woo J., *Public Expenditures on Social Programs and Household Consumption in China*, „IMF Working Paper”, March 2010, WP 10/69.
- Bean C., Paustian M., Penalver A., Taylor T., *Monetary Policy after the Fall*, Federal Reserve of Kansas City Annual Conference Jackson Hole, Wyoming, 28 August 2010.
- Copstake J., *Introduction. The global financial crisis of 2008-2009: an opportunity for development studies?*, „Journal of International Development” 2010, no. 22.
- Country Report. Latvia*, IMF, March 2010, no. 10/65.
- Doliniak K., *20 pytań do... Grzegorza W. Kołodki* (rozmowa z G.W. Kołodką), „Forbes”, kwiecień 2011.
- Garrett G., *China-US imbalances and Europe's fiscal crisis: Plus ça change*, [w:] S. Claessens, S. Evers, B. Hoekman (red.), *Rebalancing the Global Economy: A Primer for Policymaking*, CEPR, London 2010.
- Geithner T., *Treasury Secretary Geithner's Testimony on China*, WSJ Blogs, 16 September 2010.
- General budget of the European Union for the financial year 2006, The Figures*, European Commission, Directorate General for the Budget, SEC(2006) 50-EN, January 2006.
- Gore Ch., *The global recession of 2009 in a long-term development perspective*, „Journal of International Development” 2010, no. 22.
- Gospodarka w skrócie*, „Rzeczpospolita”, 26.08.2010.
- Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*, OECD 2008.

³⁶ Wyższe dysproporcje występują jedynie w Meksyku, Turcji, Portugalii oraz USA. Równocześnie w Polsce wprowadza się wyższy VAT, a więc podatek o charakterze regresywnym.

- Horodecka A., *Ewolucja celów polityki gospodarczej. Rola zmian otoczenia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Kołodko G.W., *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Kowalczyk O., Kamiński S. (red.), *Wymiary polityki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2009.
- Kozieł H., *Irlandzki rating przypomniał o kłopotach strefy euro*, „Parkiet. Gazeta Giełdy”, 26.08.2010.
- Mello L. de., Padoan P.C., *Are Global Imbalances Sustainable? Post-Crisis Scenarios*, OECD, “Economics Department Working Papers” 2010, no. 795.
- Mierzejewska B., Kaźmierczak A., *Zarobki kadry na celowniku*, „Gazeta Bankowa” 2010, nr 3/1107.
- New York State Dept of Labor’s Quarterly Census of Employment and Wages (QCEW)*, series (różne lata).
- Oakley D., *Europe pins hopes on special fund*, “Financial Times”, 10 June 2010.
- OECD Economic Outlook 82*, OECD 2007.
- Piszczatowska J., *Pensje szefów energetyki w górę*, „Parkiet. Gazeta Giełdy”, 19.04.2011.
- Proposal for a Council Directive on a common system of financial transaction tax and amending Directive 2008/7/EC*, COM(2011) 594 final, Brussels, 28.09.2011.
- Reda Z., *Irlandzki rating znowu w dół*, „Rzeczpospolita”, 26.08.2010.
- Rein S., *Cytat dnia*, „Puls Biznesu”, 6.04.2011.
- Stiglitz J.E., *Rethinking macroeconomics: what failed, and how to repair it*, “Journal of the European Economic Association”, August 2011, no. 9(4).
- Szydło W., *Programy gospodarcze Brazylii i Argentyny*, [w:] B. Fiedor, K. Kociszewski (red.), *Ekonomia rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
- Świat nadal liczy na bardzo szybki rozwój*, „Parkiet. Gazeta Giełdy”, 20.04.2011.
- Taxation of the Financial Sector*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, European Commission, COM(2010) 549 final, Brussels, 7.10.2010.
- Tucker P., *Shadow banking, financial markets and financial stability*, BGC Partners Seminar, January 2010. US Department of Commerce, www.commerce.gov, dostęp: 10.10.2010.
- Wektory – Jose Luis Zapatero*, „Puls Biznesu”, 5.04.2011.

GLOBAL FINANCIAL CRISIS – CHALLENGES FOR ECONOMIC AND SOCIAL POLICY (TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT)

Summary: The paper deals with the 2007-2009 crisis. It is a macroeconomic analysis in a historical context. The article proves that the Great Recession was the result of a buildup of imbalances and speculative bubbles in various markets. It may prove difficult to put the global economy back on track. It is necessary to abandon the current model of growth and replace it with the concept of sustainable development. In particular, it is prerequisite to implement systemic reforms of financial markets (better supervision, transparency and the division of banks into retail and investment). Moreover, economic growth would not be sustainable without satisfying intra and intergenerational justice.

Keywords: financial crisis, global imbalances, sustainable development.